

O PREVODU FRAZEOLGIZAMA S. BABIĆA
U ROMANU *JEDNOUHI* TIBORA DERIJA

Andrea Mešter

(Mester Andrea, H-1082 Budapest, Baross u. 94. II/18.)

Prevođenje frazeologizama predstavlja veliki izazov za prevodioce jer je to, pored prevođenja dijalektizama i zahtevnih funkcionalnih stilova, najteži deo prevodilačkog procesa. Za razliku od gramatičkih konstrukcija, frazeologizmi direktno utiču na stilsku vrednost prevoda koja mora da je u saglasju sa originalom.

Da bi se frazeologizam preveo, potrebno ga je prvo identifikovati u polaznom tekstu što nije uvek lako zbog obilja izraza koji se ponašaju kao frazeologizmi, ali to ipak nisu ustaljene veze, već individualni stilski izraz autora. Zatim počinje potraga za odgovarajućim prevodnim ekvivalentima u ciljnom jeziku, a sa tim dolaze i zamke koje stvara jezička interferencija u prevodiočevoj svesti. Uzimajući u obzir i odlike funkcionalnog stila kome original pripada, prevodilac bira odgovarajući ekvivalent koji može biti frazem ili njegov opisni prevod. U nastavku ćemo prikazati nekoliko pojava koje se u ovom procesu javljaju kod prevoda sa mađarskog na srpski jezik u kratkom romanu Tibora Derija (1979) pod naslovom *Jedno-uhi* (Deri 1991) u prevodu Save Babića.

Pod frazomom podrazumevamo ustaljenu vezu reči čije je značenje više od zbira značenja njenih članova. Ustaljena fraza je neraščlanjiv skup reči od kojih su najmanje dve punoznačne. Uvek u istom obliku, frazem se u rečenici javlja kao njen prost član. Što se tiče termina za pojam kojim se ovde bavimo, u tekstu se pojavljuju naizmenično *frazeologizam*, *frazem*, *frazeološki obrt* i *ustaljena fraza* i smatramo ih potpuno ravnopravnim.

Počecemo analizom **grupe primera** prevodnih ekvivalenata koji u potpunosti ili uz minimalne razlike odgovaraju originalu po gramatičkoj strukturi i leksici, a istovremeno čine frazem koji semantički i stilski odgovara originalnom frazemu. Mada se ovakvi frazemi naizgled lako prevode, videćemo da jezička interferencija može da dovede do stvaranja nepreciznih varijanti.

- (1) Ha egy olasz nem kedvel valakit, *a szemébe mondja* (147)
Ako Talijan nekoga ne voli, *kaže mu to u oči* (9)

I u mađarskom i u srpskom jeziku ovaj frazem znači 'reći kome otvoreno, bez okolišanja, mišljenje o nečemu'. Dakle, prevod je potpuno adekvatan. Isto se odnosi i na sledeće primere:

- (2) véres cafatokban feküdtek az utasok, az *embernek* messziről *felfordult a gyomra* (176)
 svuda naokolo iskidani komadi putnika, sve krvavo, *čoveku se* već iz daleka *prevrne stomak* (35)
- (3) *bal lábbal kelt* (203)
ustao je na levu nogu (58)

U poslednjem primeru zapažamo minimalnu razliku na nivou gramatičke strukture gde umesto instrumentala, duhu srpskog jezika više odgovara predložko-padežna konstrukcija (*na* + akuzativ).

Međutim, među analiziranim frazemima u srpskom i mađarskom jeziku mnogo se češće javljaju razlike u leksičkom sastavu frazema što ilustrujemo sledećim primerima, uz potrebne komentare:

- (4) *a szabad ég alatt a parkban fog meghálalni* (213)
spavaće pod vedrim nebom (67)

Izrazi u gornjem primeru razlikuju se samo po pridevu koji u mađarskom ima značenje 'slobodan' dok je u srpskom jeziku ustaljen izraz *pod vedrim nebom*. Ova razlika je neznatna, te u značenju frazema ne menja ništa.

Pri analizi frazema u navedenom tekstu susreli smo se i sa primerima u kojima se frazemi leksički razlikuju u dva osnovna konstituenta:

- (5) *Eszem ágában sincs* (216)
Ne pada mi na pamet (70)

Ovde zapažamo da imenica *pamet* odgovara mađarskom *ész*, ali u srpskom frazemu nema reči *ág* 'grana, deo', a umesto glagola *sincs* 'nemati' javlja se glagol *padati*. Mada prevod semantički potpuno odgovara originalu, frazem *ne biti kome na kraj pameti* je po leksičkoj strukturi bliži mađarskom frazemu.

U sledećem primeru takođe zapažamo dve leksičke razlike:

- (6) *majdhogy ott nem hagytam a fogamat* [...] enyhe agyrázkódással megúsztam (155)
 gotovo da *izgubim glavu* [...] prošao sam sa blagim potresom mozga (16)

Umesto *otthagytam* 'ostavio sam' i *fog* 'zub' imamo glagol *izgubiti* i imenicu *glava*. Glagoli su bliski po značenju, dok su imenice zanimljive zbog svoje semantike. U frazemima oba jezika često se javljaju delovi tela, pogotovo glava ili neki njen deo (npr. *zub*) čije se značenje proširuje i znači 'život'. U mađarskom jeziku ovaj frazeologizam ima značenje 'poginuti, umreti', te frazem *izgubiti glavu*

sa značenjem 'ginuti, poginuti' uprkos leksičkim razlikama odgovara slikovitosti frazema iz polaznog jezika.

Moguće su, međutim, interferencije originalnog teksta na prevod čak i u slučajevima kada postoji sličan ekvivalent za dati frazem. Sledeći primeri ilustruju ovu pojavu:

- (7) Egy évig egy római angol internátusban *loptam a napot* (149)
Godinu dana *sam krao dane* u jednom engleskom internatu u Rimu (11)

Mada ovaj frazem i u srpskom i u mađarskom jeziku znači 'ne raditi ništa, besposličiti', u srpskom je ustaljen izraz *krasti Bogu dane*. Imenica *bog* nije prisutna u mađarskom frazemu te je verovatno iz tog razloga izostala iz prevoda.

- (8) *minden zsák megtalálja a maga foltját* (191)
svaka vreća nađe svoju zakrpu (48)

Ovde zapažamo da je, verovatno pod uticajem originala, dodat prisvojni pridev *svoj* tamo gde u srpskom frazemu nije uobičajen.

U **drugu grupu** svrstavamo prevode za koje smatramo da semantički ne odgovaraju u potpunosti originalnom frazemu. Za neke smo pokušali da nađemo ekvivalente koji bi mogli biti alternativno rešenje u datom slučaju.

- (1) a *többi tantárgyhoz nem fűlt a fogam* (149)
ali za vreme ostalih časova *nisam mogao da ostanem u svojoj koži* (10)

O. Nađ Gabor (O. Nagy 1965) kao moguće značenje ovog frazema navodi 'ne dopadati se nekome nešto' što i na osnovu konteksta odgovara frazemu upotrebljenom u tekstu. Međutim, prevod ovoga izraza upućuje na to da akter 'ne zna šta bi sa sobom' tj. oseća neku vrstu unutrašnjeg nemira. U ovom slučaju kontekstu ne odgovara ni frazem *biti u svojoj koži* koji je leksički sličan onome u prevodu, ali se semantički razlikuje jer znači 'snaći se' ili 'osećati se ugodno'. Nijedna od ove dve varijante, međutim, ne odgovara originalnom frazemu koji izražava generalni stav aktera prema „ostalim predmetima“, a ne njegovo trenutno raspoloženje, kako bi to navedene varijante sugerisale. Frazem koji bi leksički i semantički odgovarao originalu mogao bi biti *ne biti kome pod zub*, mada ni gore naveden prevod ne menja bitno značenje tekstualnog okruženja u kome se nalazi.

Pojedini frazemi u jednom ili drugom jeziku mogu imati i više od jednog značenja. Tako u mađarskom jeziku izraz *a hideg rázza/leli* ima dva značenja: a) 'tresti se usled visoke temperature', b) 'drhtati zbog osećaja odvratnosti prema nečemu ili straha od nečega'.

Iz konteksta saznajemo da otiimači nameravaju da odseku uho glavnom liku romana koji to zna i strah ga je predstojeće operacije. Dakle, očigledno se radi o značenju 'tresti se od straha', ali u prevodu nalazimo sledeće:

- (2) Föltehető, hogy *kirázta a hideg* (204)
 Pretpostavlja se da *ga je tresla groznica* (59)

U srpskom jeziku frazem *trese ga groznica* odnosi se samo na posledicu visoke temperature. Izraz koji semantički odgovara originalu bio bi *prošla ga je jeza* koji možemo koristiti da opišemo osećanje straha.

Prevodni ekvivalent sledećeg, poredbenog frazema takođe je neprecizan iz nejasnih razloga:

- (3) iskoláimat úgy váltogattam, mint más ember az ingét (147)
 škole *sam birao kao što drugi biraju košulje* (9)

Iz konteksta saznajemo da je osoba na koju se ovaj izraz odnosi pre ili kasnije bivala najurena iz svake škole, dakle, često ih je menjala. Stoga je nejasno zbog čega se prevodilac opredelio za glagol *birati* umesto, na tom mestu uobičajenog glagola *menjati* u frazemu koji znači 'često menjati'.

Nisu retka razmimoilaženja između originala i prevoda nastala usled toga što postoje frazemi koji se uprkos velikoj leksičkoj i sintaksičkoj sličnosti razlikuju po značenju. Na ovakav slučaj nailazimo u prevodu sledećeg frazema:

- (4) *egyik napról a másikra* letettek a tegezésről (191)
 više njih je *iz dana u dan* odustajalo od tikanja (48)

U datom kontekstu frazem *egyik napról a másikra* znači 'za vrlo kratko vreme', te bi odgovarajući prevodni ekvivalent bio *preko noći*. Međutim, prevodilac ga je preveo drugačije, pa i ne preslikava njegovo značenje. U originalu se frazemom naglašava da se promena dogodila brzo, dok je po prevodu ona postepena, na šta ukazuje i upotreba nesvršenog glagola *odustajati*. U sklopu ove grupe navešćemo još i nekoliko primera mađarskih frazema koji su na srpski prevedeni pseudo-frazemima. Pod pseudo-frazemima podrazumevamo one prevodne ekvivalente koji, uprkos tome što po konstrukciji podsećaju na frazeološke obrte, kao takvi ne postoje uopšte ili postoje, ali ne u navedenom obliku. Ovakve konstrukcije se kose sa jednim od karakteristika koje određuju frazeme, a to je reprodukovanje u uvek istom obliku.

Prvo navodimo pseudo-frazem koji, za razliku od ostalih koje ćemo navesti, ne predstavljaju bukvalne prevode originala (sadrži elemente mađarskog frazema, odnosno nije bukvalni prevod originala):

- (5) *megállod a helyedet az életben* (205)
očeličen ćeš se bolje *držati u životu* (61)

Kao što kosa slova pokazuju, frazem čini samo *megállja a helyét* dok *az életben*, iako se često koristi uz navedeni frazem, ne čini njegov sastavni deo. Za ovaj frazem Frazeološki rečnik (Matešić 1982) daje ekvivalent *biti čovek na svom mestu* ili samo *biti čovek* u smislu 'biti plemenit, dosledan, snalažljiv'. Izraz *držati se u životu* ne nalazi se u Frazeološkom rečniku, ali kao da mu je u prevodu data uloga frazema.

Sledeći primer predstavlja prevodiočevu varijantu postojećeg srpskog frazema, dok je mađarski izraz upotrebljen u ustaljenom obliku:

- (6) *a tested az utolsót fogja rúgni* (208)
telo će ti *odati poslednje trzaje* (63)

Naime, glagol *odati* ne pripada frazemu koji glasi *to su mu poslednji trzaji*, što znači da bi izraz bio precizan da je upotrebljen glagol *biti* umesto glagola *odati* koji narušava stabilnost leksičkog sastava frazema.

Na sličan problem nailazimo u sledećem primeru:

- (7) *ritkán járt görbe utakon* (145)
retko je *zalazio na krivudave staze* (7)

Originalni frazem znači 'ponašati se nemoralno ili nepošteno' i u datom kontekstu ovo značenje je potpuno na mestu. No, u prevodu je upotrebljen izraz koji ne možemo nazvati frazedom jer kao takav ne postoji. U Frazeološkom rečniku (Matešić 1982) našli smo frazem *biti na krivom/lošem/rđavom putu*, ali semantički ni on ne odgovara potpuno mađarskom frazemu. Pretpostavljamo da je prevodilac u ovom kao i većini gore navedenih slučajeva iz stilskih razloga pribegao kompromisnom rešenju.

U **trećoj grupi** izdvojili smo opisne prevode frazeologizama. Prevodilac se u najviše slučajeva služio glagolskim ekvivalentima umesto čitavog frazema što je i razumljivo s obzirom na to da se frazemi najčešće nalaze u funkciji glagolskog konstituenta u rečenici.

- (1) *kötélnek áll, kifizeti a váltságdíjat* (224)
ipak je *pristao*, isplatiće otkup (77)
(2) *könnyűszerrel olajra léphettem volna* (194)
lako bih *strugnuo*

- (3) nem akarnak-e *túljárni az eszemen* (222)
Neće li da *me namagarče?* (75)

U prvom primeru mađarski frazem ima značenje 'uz nečije nagovaranje, teška srca pristati na nešto' što bi se na srpski moglo prevesti frazedom *(pri)leći na rudu*.

Međutim, on nije frekventan kao mađarski mu ekvivalent, te stoga ovde više odgovara glagol *pristati*. U drugom primeru značenjski i delom leksički ekvivalent originalnog frazema jesu *podmazati noge zečjom mašću* ili *pobeći kao podmazan*, ali je njihova upotreba u savremenom srpskom jeziku retka. U prevodu nailazimo na glagol *strugnuti* koji svojom stilskom obojenošću nadoknađuje izostali frazem. Treći primer dobro ilustruje paralelno postojanje glagola i frazema sa istim značenjem. U srpskom jeziku, naime, postoji ustaljena fraza *napraviti od koga magarca*, ali je glagol *namagarčiti* znatno češće u upotrebi, a istovremeno nosi slikovitost frazema. Frekventnost frazema je, dakle, aspekt koji svakako moramo uzeti u obzir pri njihovom prevodenju, jer samo frazem koji živi i u ciljnom jeziku može da ispuni svoju funkciju.

Poseban izazov pri prevodenju predstavljaju oni mađarski frazemi koji nemaju odgovarajući ekvivalent u srpskom jeziku. Takav je frazem *bakot lő* čiji prevod u sledećem primeru otežava i postojanje rime u rečenici:

- (4) *hogy bakot talál lőni*, ha engem lelő (179)

Značenje ovog frazema je 'počiniti veliku grešku, glupost', dok Frazeološki rečnik (Matešić 1982) nudi sledeće ekvivalente: a) *opaliti u prazno*, b) *bubnuti i ostati živ*.

Prvo rešenje nije precizno jer, mada *opaliti* odgovara mađarskom *lőni* 'pucati', izraz *opaliti u prazno* prvenstveno znači 'uzaludno uloženi napor', dok se drugo rešenje odnosi samo na reči tj. znači 'reći neku glupost bez posledica'. Stoga je prevodilac opet bio primoran da se posluži glagolom umesto frazema: *palo mu je na pamet da će omašiti ako me ubije* (37).

Iako bez rime, ovo rešenje je sačuvalo igru reči koja daje rečenici duhovitost originala.

Iz primera koje smo radi bolje preglednosti podelili na tri grupe vidimo da prevodenje frazema skriva različite zamke. Primere jezičke interferencije kao česte pojave u prevodilačkom procesu naveli smo u prvoj grupi, u koju smo svrstali frazeme sa potpuno ili skoro identičnim ekvivalentima da bismo pokazali da je ona moguća i kod frazema naizgled jednostavnih za prevodenje. Pojava pseudo-frazema koje smo naveli u drugoj grupi takođe predstavlja posledicu interferencije između dva jezika koju je verovatno izazvala identifikacija izraza kao individualnog stilskog izraza autora, a ne kao ustaljene fraze. Značaj odgovarajuće stilske upotrebe frazema kao i frekventnost njihove upotrebe u polaznom i ciljnom jeziku

najbolje se vidi u primerima datim u drugoj, pa i u trećoj grupi gde je naglasak na frazemima koji nemaju odgovarajući ekvivalent u srpskom jeziku, te njihovo prevođenje iziskuje od prevodioca maksimum kreativnosti. Cilj ovog rada je da skrene pažnju na ovu malu, ali čestu grupu problema koji mogu da se jave u procesu prevođenja frazeologizama, smatrajući da svest o njima može u mnogome da olakša prevodilački rad.

LITERATURA

- Bencédy, J. – Fábián, P. – Rácz, E. – Velcsov M.-né 1968, *A mai magyar nyelv*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Déri, T. 1979, *A félfülű*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Deri, T. 1991, *Jednouhi*. Beograd: Tvoracka radionica BAB.
- A magyar nyelv értelmező szótára I–VII*. 1959–1962, Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Magyar–szerbhorvát frazeológiai szótár*. 1984, Újvidék: Tankönyvkiadó.
- Matešić, J. 1982, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Mršević-Radović, D. 1987, *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme*. Beograd: Filološki fakultet.
- O. Nagy, G. 1965, *Mi fán terem?* Budapest: Gondolat.
- Srpskohrvatsko-mađarski rečnik*. 1971, Novi Sad: Pokrajinski zavod za izdavanje udžbenika.